

Masarykova Universita

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

Seminář k psychologii duševního vývoje

Pohádka

Wypracovala: Olga Bobrzyková

UČO 10482

Lednice, 9.5. 2009

Obsah:

1. Úvod
2. Co to vlastně je pohádka?
3. Obsah pohádky
4. Archetyp
5. Typy pohádek
6. Průzkum
7. Závěr
8. Seznam použité literatury

1. Úvod

V úvodu své práce musím poznamenat, že při výběru tématu jsem netušila, jak obšírné téma budu nakonec zpracovávat. Rozsah je tak široký, že by se dal zpracovat i na několik desítek stran.

Pohádka je pro mě v současné době velmi aktuální, neboť jsem matkou čtyřletého dítěte. Téměř denně se u nás doma setkáváme s princeznami, princí, draky nebo čerty... Pohádky mám velmi ráda, měla jsem je ráda jako dítě a snažím se je předkládat a předávat i svému synovi. Osobně dávám přednost pohádkám čteným a vyprávěným, myslím si, že v této formě dokáže fantazie dítěte pracovat daleko lépe, než u pohádek shlédnutých například v televizi. Samozřejmě, ani těmto se nelze vyhnout. A právě různým typům a způsobu prezentace pohádek se budu ve své práci věnovat.

2. Co to vlastně je pohádka?

Existuje mnoho teorií a citátů, které rozebírají a vysvětlují, co to pohádka je. Předkládám zde jen několik, které se na pohádku dívají jak z hlediska jazykovědy a literatury, tak z pohledu psychologů.

Pokud otevřeme Slovník literární teorie, narazíme na tuto definici: „ Pohádka je prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné. Přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy a obecné životní pravdy. Na rozdíl od pověsti se poetický výmysl netýká žádné konkrétní historické události, takže čas, místo děje, charakter a sociální prostředí se v pohádce určují jen rámcově, stereotypně a sémantické těžiště je v napětí ze sledu konkrétně daných problémů, v nichž se hrdina ocitá, a které zdařile řeší.“

Další z definic může být: „ Pohádka je velmi stará forma ústního podání, jejímž jádrem jsou zázračné, ale i obecné fantazijní a třeba jen silně hyperbolizované jevy a děje a která na všech stranách plynule přechází v příbuzné útvary, jako jsou pověst, dobrodružný příběh, zvířecí bajka, satirická moralita, exemplum... (Stromšík)

„ Pohádka je především jazykový útvar určený k vyprávění. Příběh se odehrává v čase a představuje děj. To znamená, že má nejen začátek a konec, nýbrž i hlavu a patu – tj., že dává smysl.“ (Neubauer)

„ Pohádka totiž není původně literatura, pohádka je povídání. Pravá lidová pohádka nevzniká tím, že ji národopisný sběratel zaznamená, nýbrž tím, že ji babička povídá dětem. Skutečná pohádka, pohádka ve své pravé funkci je povídání v kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a rozkoše naslouchat.“ (K. Čapek)

Ze zmíněného vyplývá, že to, čím se pohádky odlišují od jiných literárních útvarů je jejich specifické určení místa a času, zvláštním příběhem, odlišností hlavních hrdinů a „mystičnem“.

3. Obsah pohádky

Téměř každá pohádka začíná slovy: „bylo, nebylo“, nebo „před mnoha a mnoha lety“, „kdysi dávno, když ještě...“. Děj se tedy většinou odehrává v minulosti. I místo děje povětšinou není nějak blíže specifikováno. Pokud je, jedná se o země smyšlené. Např. „království se nacházelo za sedmero horami a sedmero moři...“, nebo „v zemi krále Miroslava“. Děj se odehrává také velmi často ve stejném sociálním prostředí. Může to být na zámku, v prostých venkovských staveních, ve mlýně, v pekle. V pohádkách se ovšem vše „točí“ hlavně kolem osob, které v nich vystupují a jsou jim sam ozřejmě připisovány a přisuzovány specifické vlastnosti. V pohádkách vše pracuje na velice jednoduchém principu – principu protikladů. Do konfrontace se dostávají :

dobro (např. Popelka) proti zlu (macecha)

píle a pracovitost (Popelka) proti lenosti (nevlastní sestry)

krása (princezna) proti ošklivost (čarodějnice)

odvaha (chudý Honza) proti bojácnosti (nejčastěji bohatý princ)

Samotný děj vypráví příběh o nadpřirozených a zázračných skutcích hrdinů. Zde nejčastěji mužský hrdina prokazuje svoji odvahu, chytrost a sílu. Odměnou mu zpravidla bývá „půl království a ruka princezny k tomu“. Čili, pohádka končí happy endem, povětšinou svatbou a na konci pohádky se poté říká: „A pokud neumřeli, žijí tam šťastně ještě dnes“.

4. Archetyp

Jak jsem se již zmínila, v pohádkách vystupují určité typy postav, jež mají i charakteristické vlastnosti. Archetyp je v psychologii charakterisován jako určitý vzorec psychického vnímání, vzorec myšlenek, který se neustále opakuje. Působení archetypu v pohádkách je celistvé, to znamená, že z něj vyzařuje jak myšlenkový proces, tak emoční základ. Uvedeme si malý příklad. To, že rytíř zvítězil nad drakem, je vítězství dobra nad zlem, ale také souvisí s vyrovnáváním se s primitivním instinktivním chováním.

Zároveň nám přináší radost z vítězství, uvolnění z tlaku, který přítomnost draka vyvolávala...

Jaké postavy tedy v pohádkách nacházíme nejčastěji?

Moudrý stařec navádí správným směrem. Může to být moudrý král nebo dědeček, který za darovaný krajíc chleba poradí směr cesty. Také může mít podobu sovy, od které hrdina získá odpovědi, nebo čarodějnice, převozníka, děda Vševěda nebo babky kořenářky.

Dítě je vysvětlitelné jako princip dítěte v nás, tedy něco, co bylo a zachovalo se. V pohádkách se zjevuje třeba jako trpaslík, ale určitě nejznámějším je Malý princ.

Stín převážně vypovídá o našem nevědomí. V pohádkách je to zlověstná bytost, která může mít negativní vlastnosti, které nechceme mít sami, a tak se objevuje v podobách strašidelných bytostí. Soubor se stínem je důležitým krokem k osobnosti, musíme se s ním poprat proto i v pohádkách je potřeba zlou bytost porazit, přemoci nebo přechytračit. Pravděpodobně nejvýraznějším představitelem v českých pohádkách je čert, ačkoliv právě v českých pohádkách čerti vystupují spíše jako naprostí hlupáci a naivkové, a jejich role jsou spíše komediální.

Anima – podle některých teorií je každá osobnost (muže i ženy) složená z ženského a mužského principu, a jen pokud jsou principy v rovnováze, je osobnost vyrovnaná. Anima u mužů je určitým protipolem jejich mužského jednání. Čím větší animou muž disponuje, tím silnější je jeho mužnost a naopak. Žena, která je pro muže ztělesněním animy, ho má v hrsti, často může být femme fatale. V pohádkách je anima také ztělesňována jako osudová krásná žena, pro kterou muži udělají cokoli, může to být nejenom princezna, ale i čarodějnice.

Animus je protipol animy, je to obraz ženy uvnitř ženské psyché. Tedy někdo, ke komu vzhlíží s obdivem. V pohádkách to bývá krásný princ, silný bojovník, tedy ztělesnění mužnosti.

Matka, stejně jako každý archetyp, má také svou temnou stránku. Oproti hodné mamince, která Honzovi napeče na cestu ranec buchet, stojí zlá macecha, vedle hodné sudičky přichází zákeřná baba Jaga.

5. Typy pohádek

Pohádky čtené a vyprávěné

Systematicky se pohádkou z vývojově psychologického hlediska zabývali Karl a Charlotte Bühlerovi. Už ve dvacátých letech minulého století řešili otázku, jak pohádka ovlivňuje fantazii dítěte. Postupně dospěli k názoru, že zprostředkováváním pohádek lze pozitivně ovlivňovat dětskou schopnost představivosti. Dětská fantazie se vyvíjí od jednoduchých forem pasivní a reproduktivní fantazie ke složitějším projevům tvůrčí fantazie. Dospěje-li fantazijní

činnost dítěte do stádia vytváření analogií, můžeme od něj očekávat tvůrčí a mimořádné výkony.

Pokud chceme, aby dítě rozvíjelo svoji fantazii, budeme mu pohádku vyprávět, popřípadě předčítat. Mezi rodičem vzniká dialog, kdy rodič může a měl by dítěti vysvětlit to, co mu je nepochopitelné. V mnoha rodinách také vzniká čtením a vyprávěním určitý rituál, který vytváří denní režim. V dnešní uspěchané době je to také pro mnohé rodiče jediná možnost, kdy se dítěti alespoň chvíli věnují.

Pohádky kreslené

Bruno Bettelheim tvrdí, že: „ Ilustrace pohádek a ještě jejich zfilmování nedávají fantazii žádný prostor. Tak ztrácí pohádka pro dítě osobní význam.“ Určitým kompromisem se snaží být tzv. Dětská leporela, kdy se pro velmi malé děti nakreslí určitá jednoduchá pohádka a pod obrázky je napsán příběh, který rodiče svým velmi malým dětem předčítají. V současné době se na trhu objevuje nepřeborné množství dětských pohádkových knih. V některých jsou ilustrace velmi pěkné, v jiných už méně zdařilé. Domnívám se, že i to je jedno z hledisek, dle kterých si rodiče, nebo i starší děti vybírají pohádkové knihy.

Pohádky zfilmované popřípadě zdramatizované

Již manželé Bühlerovi tvrdili, že tento typ nabídky pohádek je pro dítě tou nejhorší variantou. Často se stává, že v představě dítěte po shlédnutí např. Tři oříšky pro Popelku navždy Popelka získá podobu Libuše Šafránkové a dítě tomu naprosto uvěří a nedokáže dlouho pochopit, proč v jiné pohádce či filmu se jmenuje jinak, nebo proč už nemá Popelka dlouhé vlasy...

Co je ovšem ještě více znepokojující, je to, že v současnosti je pohádka prezentovaná dítěti prostřednictvím televize, DVD, či internetu v mnoha rodinách jedinou příležitostí, kdy se dítě s pohádkou setkává.

Moderní pohádky

Mnohdy se už vlastně ani o pohádku nejedná. Je vyprávěn určitý příběh, do jehož děje je zapleteno buď několik pohádkových bytostí, nebo použita nějaká kouzla. Ale na druhou stranu je potřeba říct, že ve většině případů i zde ještě naštěstí vítězí dobro nad zlem.

V poslední době se pod tlakem reklam a trhu i do ČR dostává určitý fenomén. Jedná se o to, že některé filmové studio vyprodukuje nějakou kreslenou pohádku či příběh. Velmi často se používá právě forma kreslená, je to totiž cíleně zaměřeno na malé děti. Zároveň s touto „ pohádkou“ je započatá reklamní kampaň, jež motivy a náměty z dané pohádky propaguje naprosto na všem, co je určeno pro potřeby a spotřebu malých dětí. Je pak velmi těžké a náročné 3letému dítěti vysvětlit, co vše se svým oblíbeným hrdinou potřebuje a co ne.

6. Malý průzkum

Při zpracování tématu jsem se také rozhodla udělat v mém blízkém okolí menší průzkum toho, jaké pohádky děti mají rády a jak jsou jim prezentovány.

Pěti dětem jsem zadala dvě otázky. Jaká nebo jaké jsou tvé nejoblíbenější pohádky? Máš raději, když se na pohádky díváš v televizi, nebo když ti je vypráví (čtou) rodiče, nebo si je čteš sám?

Odpovědi mě trochu překvapily, protože jsem čekala, že více dětí pohádky sleduje spíše v televizi nebo na DVD. Možná je to tím, že sama se stýkám s lidmi, kteří vyznávají podobné hodnoty jako já, tudíž že dětem čtou a vypráví. Mého průzkumu se účastnilo pět dětí: Aneta(3 roky), Daniel (4,5 roku), Kristýna (6 let), Karolína (8 let), Robert (8 let).

Aneta opověděla, že má nejraději pohádky, které si její rodiče vymýšlí. Jde o bytosti a prostředí, které zná z vlastního okolí a rodiče jim dávají kouzelnou moc a nadpřirozené schopnosti. Má také ráda klasické pohádky, ale její nejoblíbenější pohádkou v současnosti je O třech prasátkách.

Daniel odpověděl, že má také rád čtené a vyprávěné pohádky. Líbí se mu O červené karkulce, O Popelce, Perníková chaloupka, Pták ohnivák. Je zajímavé, že se mu také líbí O třech prasátkách.

Kristýna má ráda také klasické pohádky, ale rodiče jí je nečtou, ani nevyprávějí, zná je z poslechu z CD, které jí rodiče pouští před spaním. Navíc má ráda pouze ty pohádky, které zná z DVD z produkce Walta Disneyho, např. Šípková Růženka, Popelka, Malá mořská víla...

Karolína si pohádky čte sama, ale v mladším věku jí rodiče pohádky vyprávěli a četli. Momentálně jí víc zajímají spíše příběhy s nějakým pohádkovým motivem. Také se jí líbí pohádky od Disneyho, zde je trochu již ovlivněna svými kamarádkami.

Robert

Robertovi v mladším věku také rodiče nevyprávěli ani nečetli pohádky. Zřejmě si k nim proto nevytvořil žádný vztah. Odpověděl mi, že si čte, ale ne pohádky, protože ty ho nebaví, více ho zajímají vlaky a letadla.

7. Závěr

Co tedy říci a shrnout na závěr. Ve své práci jsem se pokusila alespoň orientačně nahlédnout do světa pohádek z pohledu psychologie. Jak jsem se již v úvodu zmínila, jde o oblast a problematiku tak širokou, že je velmi složité se rozhodnout, čemu se věnovat nejvíce.

Pohádky jsou neodmyslitelnou součástí světa dětí. Mají svůj smysl – jsou výchovné, slouží pro pobavení posluchače. Moderní pohádky odrážejí „ ducha doby“ a vnitřní svět autora. Každý z nás stojíme při čtení pohádky na straně hrdinů a jejich boj na straně dobra prožíváme spolu s nimi. Přestože je ve hře obvykle mnoho postav „ z jiného světa“ a kouzla a čáry jsou zde zcela běžnou záležitostí, je nám pohádkový příběh nějak zvlášť blízký, jakoby byl skutečný. Pro naši duši pohádka skutečná je, v nás se skutečně odehrávají během našeho života boje, kterým pohádky propůjčují konkrétní tvar.

8. Seznam použité literatury

DAN JIŘÍ: Čarovný svět pohádek. Ladění. Časopis pro teorii a kritiku dětské literatury. Roč. 3, 1998, č. 1, s. 3-9

Archetyp [online].[cit. 27.4. 2009]. Dostupné z WWW:
<http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Archetyp>

Co je to vlastně pohádka [online].[cit.27.4. 2009]. Dostupné z WWW: <http://www.citarny.cz>

Z pohádky do pohádky [online].[cit.27.4. 2009]. Dostupné z WWW:
<http://www.mladazena.cz/scripts/detail.php?id=402581>